

Franc Grafenauer.

Obrtnik, oratar, politik in — pesnik. — Ob njegovi šestdesetletnici. — Dr. Val. Rožič.

France Grafenauer se je rodil dne 2. decembra 1860 na Brdu (Mostah) pri Šmohorju v Zilji na Koroškem. Njegov oče je bil kmet-posestnik in orgljar. Tudi naš France je ostal zvest očetovemu poklicu. Obiskoval je dvorazredno nemško ljudsko šolo na Brdu in en tečaj IV. razreda v Smohorju. Po končani ljudski šoli je ostal doma pri svojem očetu ter mu je pomagal pri kmetiji, katero je pozneje tudi prevzel. Med tem se je doma sam pridno izobraževal. Posebno rad je prebiral sveto pismo, katero je skoro na pamet znal. Pa tudi druge slovenske, kakor tudi nemške knjige je z veseljem prebiral. Zlasti je rad čital spise politične in gospodarske vsebine, predvsem so ga pa zanimali govori poslancev v deželnem in državnem zboru. Bil je namreč čudovito nadarjen in brihtne glave. Zato so ga doma na Brdu kmalu izvolili za predsednika slovenske kmetijske združnice. Toda komaj 28 let star, je prišel že v navzkrižje s paragrafi. Leta 1888. je bil tri mesece v preiskovalnem zaporu radi veleizdaje. Kmalu je bil znan širom nemške in slovenske Koroške. Leta 1897. je bil izvoljen v koroški deželni zbor in je ostal koroški slovenski deželnozborski poslanec do razpada Avstrije. Grafenauer je bil kot slovenski narodni poslanec v koroškem deželnem zboru znan kot zelo marljiv, pa tudi prebrisan zastopnik slovenskih pravic in interesov. Toda bil je žalibože sam. Njegovi govori so bili duhoviti, »bliskoviti« in so krepko učinkovali tudi na njegove nasprotnike — Nemce, tako, da so ga večkrat skušali s krivičnim mamonom izvabiti v svoj — recimo namesto nemški — v nemškutarski tabor. Toda Grafenauer je ostal veren in značajan sebi in svojemu narodu ter se ni vdal vabljivim sirenskimi glasovom svojih nemških sorojakov. Obetali so mu visoke časti, denar in udobno življenje. — Leta 1907. je bil izvoljen v državni zbor na Dunaju, ravnotako leta 1911. Tudi v državnem zboru je krepko, odločno in prepričevalno povzdignil svoj glas v obrambo svojih zatiranih Korošcev, tako da se je avstrijska vlada vedno »bala« njegovih jedrnatih govorov.

Toda prišla je krvava svetovna vojska in vrata državnozborske palače so se zaprla za par let. Na poslanca Grafenauerja pa je prevelika državna skrb obrnila svoje čuječe in pazno oko, ker je bil znan kot prekucuh, državi nevaren, zvit in prekanjen človek in, kar je bilo glavno — kot srbo- in rusofil. In tako se je zgodilo, da je bil Fr. Grafenauer na podlagi ovadbe kot rusofil 2. februarja 1916 na svojem domu nepričakovano aretiran in odgnan najprvo v vojaški zapor v Beljak in odtod v Celovec pred vojaško sodišče. Obdolžili so ga, ker je prerokoval, da bodo zmagali Rusi. — Obsojen je bil na pet let težke ječe, katere je 18 mesecev tudi presedel pod isto streho s Čehom dr. Kramašem v Möllersdorfu blizu Dunaja. Šele cesarsko pomiloščenje leta 1917. ga je z drugimi vred rešilo nadaljnje jetniške usode, oziroma smrti. — Potom obsodbe in zapora so mu odrekli tudi nadaljnjo pravico do poslanstva in tako se je zgodilo, da leta 1917. posla-

nec Grafenauer po krivici nemške justice ni smel nazaj v državni zbor.

To je kratka, suhoparna povest truda in dela, bridkosti in težav, trpljenja in žrtev polnega Grafenauerjevega življenja za njegove zvesto ljubljene rojake — koroške Slovence.

Toda poslanec Grafenauer ni bil samo kmet in politik, on je tudi pesnik.

Ko je bil naš France Grafenauer zaprt za visokim obzidjem v temni jetniški celici tam v daljnem Möllersdorfu, ko je bil čisto sam s seboj kot samotarec, tedaj so se skoro izpolnile nad njim preroške besede Goethejeve: »In der Stille bildet sich das Talent«. Grafenauer je v večni spomin na to žalostno dobo v svoji ječi opisal v verzih celo svoje življenje, zlasti pa dobo, ki jo je preživel v raznih zaporih leta 1916. in 1917. (Beljak, Celovec in Möllersdorf.)

Svojo pesniško produkcijo je sam naslovil »H u d i d n e v i«. Povest v verzih. Spisal 1916/17 Franc Grafenauer. Naslov je enkrat spremenil in svoje delo krstil tudi takole: »M o j p r o f i l.« Povest iz hudih dni. V verzih zložil Franjo Grafenauer 1916/17.

Naj sledi nekaj primerov iz te zanimive »Knjige življenja«, ki obsega nad 550 verzov:

Uvod.

Zakaj da za verze sem vnet,
majal z glavó bo in prašal svet.
Odgovor naj čuje,
ki moje verze utemeljuje.

Štiri so leta minula morenja,
sled njih izbrisal le časa bo tek;
kar so pa meni zadala trpljenja,
verzi naj moji pričajo v vek. —

Jaz sem obrtnik, oratár,
ki blagor naróda mu mar
je bil vsekdar.
Zato me v groze in nasilja letih
zadela sovražnikov je jeza prokletih.

Zato naj pesem moja gre
iz kraja v kraj in naj budi
povsod spomin na hude dni,
ki naj enakih nam nikdar
ne da jih včakati neba vladar.

Ko človek bere Grafenauerjev »Uvodnik«, se nehote spomni ljudskih pesnikov, orgljavcev, ki so zlagali in peli narodne pesmi v 18. in 19. stoletju. Tudi Korošci so že imeli takega »kmetiškega pesnika«, Andreja Schuster-Drabosnjaka iz Drabosinj pri Jezercih nad Vrbo (rojen 1768, umrl po letu 1818.). Ljudski koroški poet je bil tudi tkalec Miha Andreaš iz Roža (1762 do 1821), sodobnik Drabosnjakov. Kakor sta imenovana dva koroška slovenska ljudska poeta zapustila sled v slovenski slovstveni zgodovini, tako bo tudi naš France

Grafenauer po sto letih vreden naslednik svojih dveh ožjih koroških rojakov.

Grafenauer pravi dalje o sebi:

»Kar dal sem na papir,
Podoba moja je in nje okvir.« — — —

Svojo verzificirano povest je razdelil v štiri dele:
I. Nepričakovan obisk. — II. Slovo in prva postaja. —
III. V Celovcu. — IV. V Möllersdorfu.

Iz I. dela:

Objeli solčni žarki
so v gaju vas in grad
in križem snéga jarki
oznanjali pomlad.

»Oblasti ste naznanjen
kot mož nestrpen, zvit,
nevaren in prekanjen,
dejanski srbovit.

Da tajnosti poznate
sovražnih nam držav;
zovete Srbe brate
in Ruse, kar ni prav.

Da Srbom ste poslali
v podporo kronic več,
iz nas se norčevali,
kar je kazniva reč.« —

Kar oče knjig je hranil,
kar teklo je s peres
in smrtno čas ni ranil,
vse prišlo je v pretres. —

Iz II. dela (Slovó):

V solzah sem se poslavljaj
s slovesom brez besed,
le »z Bogom« sem ponavljal —
slovó je bil pogled. —

Le čista vest podala
z menoj se je na pot
in skrbno varovala
me v hudih dneh je zmot. —

III. del (v Celovcu v zaporu):

Pripadal sem družinam,
ki smrt jim zre v obraz;
trinogom — tem zverinam,
kot plen prištet bil jaz. —

In vsaki dan novincev
pod streho nam je dal;
kot da bi iz zločincev
svet samih le obstal. —

Morili so me dnevi,
me trle so noči,
ubogi meni revi
pomoči bilo ni. —

Iz IV. dela (v Möllersdorfu):

Polnoč je klad'vo bilo,
brebrižno, kot vselej;
a v me bridkost je lilo,
bridkost brez konca mej.

Sem spomnil se domačih,
izvil iz prs se vzdih;
po luni in oblakih
poslal sem vzdih do njih. —

Oba sem prosil eno,
popotnika nebá:
Pozdravita mi ženo,
otroka moja dva. —

Oblaki! le hitite
do okna izbice;
v megló se spremenite
krog moje hišice. —

To moja je družina,
ki hudo bol trpi;
pogreša mene, sina,
zdihuje — in molči.

In ko se poslovite,
priplavajte nazaj;
odzdrav mi prinesite,
sèm v daljni, tuji kraj.

Zadosti je udarcev,
moj Bog in moj Gospod,
usliši prošnje starcev,
ohrani njih zarod. —

Marija, Božja mati!
Tolažba v žalosti!
Pod križem vidim stati
jaz Tebe, — mene Ti. —

O groza grozna, kleta,
prenehaj že enkrat!
O, pridi ura sveta,
da ljubi brata brat.

Svet bil je solz dolina —
sedaj je solz morje;
očeta, hčere, sina
in matere gorje.

Kot narod (namreč Slovan) ves zaslepljen,
za slavo tujca vnet;
med sabo tuj, razcepljen,
bi rekel, da — proklet,

se tujcu v last ponuja
kot narod velikan;
mu lastna moč je tuja,
ker sebi je neznan;

vrlin tu ne naštevam,
ki naš jih rod ima;
za nje se ne ogrevam,
dokler jih sam teptá.

Ko znanost bi vršila
v modrosti svoj poklic
in ne le govorila,
bi svet bil rešen vic. —

Človeška je postava
najlepši umotvor,
ji služi vsa narava,
kot služi hiši dvor.

Pogledal sem v naravo
in v sramu sem spoznal
da jezikovno spravo
uči nas še žival.

Kar v eno pleme spada,
enak ima svoj glas;
pogubonosno vlada
zmešnjava le pri nas.

Naloga res velika,
še speča, čaka nas;
brat z bratom išči stika,
da najdeta svoj spas.

Čuj, znanost, znanja dika,
čuj strune moje glas: —
Enakost le jezika
pogube reši nas!

Pravico svet sovraži,
ji kliče v enomer:
Prepričaj me, dokaži,
da res si Božja hčer.

Kdor priden je učenec,
rad mojstra se drži,
mu plete slave venec,
pod ščit njegov beži.

Sin Božje porodnice
resnico je učil,
in svet, napit krivice,
na križ ga je pribil.

Tako se glasijo Grafenauerjevi »Hudi dnevi«
v verzih. Bralci naj sami sodijo o pesniški žili našega
koroškega trpina Grafenauerja. Reči mora vsak ob-

jektiven čitatelj, da so verzi ljudskošolskega učenca z
dvema razredoma nemške šole na Brdu v Zili v starosti
55 let lepi, lepi pa še bolj zato, ker jih je rodilo življenje.

Prva slovenska dramatična igra.

Ob dvestopetdesetletnici spisal V. Steska.

Ljubljanski jezuiti so zapisali 26. januarja 1670 v
svoj dnevnik opazko: »Osmim dijakom smo dovolili,
kakor prejšnja leta, igrati igro »Raj«. Osebe smo prej
prereševali, da bi se ne pripetilo kaj neprimernege.
Dijake smo opomnili, naj se varujejo. Vedli so se dosti
primerno.«¹

Dnevnik torej pripoveduje, da je dobilo osem dija-
kov dovoljenje igrati igro »Raj«. Kje so jo igrali? V
katerem jeziku?

Znano je, da so imeli jezuiti povsod v svojih šolah
tudi gledališče. Jezuitski general P. Klavdij Aquaviva
je v organizacijskem učnem redu za redovne gimnazije
določil: »Tudi igrokazi naj se ne zanemarjajo, saj hira
pesništvo brez gledališča.« Igre so bile, samoobsebi
umevno, poštene, z vzpodbudno vsebino, omejene na
moške vloge in na latinski jezik.

Kakšen namen so pač jezuiti imeli z igrami? Go-
tovo so hoteli vaditi učence v govorništvu, gladiti jim
jezik, navaditi jih olikanega kretanja in zavednega
nastopa.

Odkod so dobivali igre? Dobrih iger tedaj ni bilo
na razpolago. Protestantovske šole so igrale kar cele,
nespremenjene stare latinske igre Plavtove in Terenci-
jeve in se niso ozirale na to, da so nekatere precej
polzke in pohujšljive. S tem so mnogo zagrešili. Jezuiti
so pa imeli pri igrah vzgojen namen. Izbirali so le po-
štene igre s plemenitim namenom. Ker jih ni bilo dosti,

so jih morali sami pisati. Pomislite, da so vodili jezuiti
leta 1759. okoli 800 šol, torej so morali imeti veliko
zalogo, če so hoteli na vsaki šoli na leto le po enkrat
igrati. Igrali so navadno koncem leta, med šolskim
letom pa o raznih slovesnostih, znamenitih obiskih,
domovinskih slavjih, zlasti pa o pustu.

Pesniki so zajemali snov tem dramam iz zgodovine,
svetne in cerkvene, iz svetega pisma in iz baj-
slovja. Skoro vsaka važnejša oseba iz svetopisemskih
zgodb je postala glavni junak kake drame, n. pr. Izak,
Gedeon, Savel, David, Salomonova sodba, egiptovski
Jožef, Naman, Judita, Daniel itd. Iz zgodovine so ope-
vali macedonskega kralja Aleksandra, Julija Cezarja,
Rudolfa I., Tillyja, Andronika, Marijo Stuart.¹

Tudi v Ljubljani so se jezuiti ponašali z igrokazi.
Vsaj po enkrat na leto so uprizarjali igre, včasih pa
tudi po večkrat. Večinoma so bile igre latinske, včasih
deloma nemške, n. pr. v igri o kmetijskih uporih.

Igra »Raj« pa leta 1670. ni prišla na jezuitski oder,
ampak so jo dijaki uprizorili zunaj kolegija. Motili bi se
pa, ko bi menili, da so dijaki leta 1670. prvič nastopili
s to igro. Ne, marveč so jo igrali že mnogo prej. Dnev-
nik piše 22. januarja 1657:² »Oče rektor je ugodil dija-
kom, ki so prosili, da bi smeli iti na večer, kakor pra-
vijo »s paradižem«. Toda s slabim uspehom.« Tudi leta
1659. so dobili dijaki isto dovoljenje.³ »Vedli so se pri-
merno, vredni tudi poznejšega dovoljenja.« Isto pripo-

¹ *Diarium Praefecturae scholarum in archiducali Collegio Societatis Jesu, Labaci inchoatum anno 1651 etc. — Anno 1670. 26. Jan. — Data est facultas paradysum exhibendi studiosis octo, quod annis quoque antecedentibus factum: revisae tamen prius personae singulorum, ne quid indecentis subreperet, de quo cavendo etiam praemoniti, gesserunt se satis modeste.*

¹ Slovenski učitelj 1902, 148.

² Anno 1657. 22. Jan.: Item concessa est licentia a Patre Rectore studiosis quibusdam petentibus, ut possint noctu ire (ut vocant) cum Paradiso. Sed malo successu.

³ Anno 1659. Concessit P. Praefectus circumire studiosis cum Paradiso, in quo uti et sequenti anno 1660. valde bene et modeste sese gesserunt, digni ulteriore gratia.